

Pedagógia – CD-ROM-on

Az élenjáró pedagógiai adatbázisról, az ERIC-ről eddig is tudtunk. A legbeavatottabb információkeresők tüzetes ismeretségbe is kerültek vele. Most azonban, hogy az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum beszerezte a bázis CD-ROM-változatát, minden bizonnyal jóval többen kerülnek vele kapcsolatba.

Újabb darabbal bővült a hazai könyvtárakban a CD-ROM-on kereshető adatbázisok száma. Im már a pedagógia iránt érdeklődők is tájékozódhatnak a nemzetközi szakirodalomban, mégpedig az igen jól szervezett, magas szintű ERIC adatbázis segítségével. Ezt természetesen eddig is megtehették, hiszen az ERIC már több mint 20 éve a piacon van nyomtatott tájékoztató bibliográfiával – a monografikus, ill. nem publikált műveket feldolgozó RIE-vel (Resources in Education) és a folyóiratcikkekről tájékoztató CIJE-vel (Current Index to Journals in Education). De hát egészen más manuálisan böngészni egy bibliográfiát – mégha felettebb jól indexelt is az –, vagy leülni a terminál elé, és ráhagyni mindent a gépre.

Az ERIC (Education Resources Information Center) az Egyesült Államok Nemzeti Pedagógiai Intézete által 1964-ben alapított, és 1966 óta működő nemzeti információs központ. Feladata, hogy elérhetővé tegye a pedagógiai szakirodalmat a gyakorlati és elméleti szakemberek számára. Gyűjtőkörébe tartozik minden nyomtatott irodalom – zömében nem publikált művek –, amely az oktatásügy érdeklődési körébe tartozó témával foglalkozik (pl. programleírások, kutatási jelentések, konferenciaanyagok, tantervek, oktatási segédanyagok stb.). Kiadójának kilétéből adódóan a feltárt dokumentumok túlnyomó része az angolszász nyelvterületről származik.

Ellentétben más szövetségi információs rendszerekkel, amelyekben a teljes feldolgozási folyamat centralizáltan, központi irányítás alatt folyik, az ERIC decentralizáltan, 16 relatíve önálló klíringállomással dolgozik, melyek mindegyike egy-egy témáért felelős. Ezek általában az adott téma kutatóintézetei, így az ott dolgozók a legautentikusabb szakemberek. A rendszer négy egymásra épülő részből áll:

1. A központ felelős a rendszer összehangolásáért és fejlesztéséért.
2. A klíringállomások összegyűjtik, kiválogatják és feldolgozzák saját szakterületük dokumentumtermését.
3. Az ERIC-szolgáltatások hivatala (ERIC Facilities) készíti a számítógépes anyagokat.
4. Az ERIC Documentum Reproduction Service (EDRS) állítja elő a dokumentumok másolatait, illetve a mikrofilmeket.

Az egyes anyagok, jelentések beszerzése a központ és a klíringállomások feladata. A központ gyűjti össze azokat a jelentéseket, amelyek a Nemzeti Pedagógiai Intézettől és más szövetségi intézményektől származnak. Ezeket az anyagokat azután továbbítja a megfelelő klíringállomásoknak feldolgozásra. Az egyes állomások szerzik be a témájukhoz tartozó jelentéseket az egyetemektől, szakmai szervezetektől és magánemberektől.

A begyűjtött dokumentumok közül a szakemberek válogatják ki az adatbázisba kerülőket. A válogatás elsődleges és legfontosabb szempontja a minőség, de előfordulhat, hogy más tényezők is szerepet játszanak (elérhetőség, másolhatóság, formátum stb.). Valamennyi dokumentumhoz készül bibliográfiai leírás és referátum, a kiválogatottakat azonban ellátják deskriptorokkal is, amelyeket az ERIC-tezauruszból választanak. Az összes leírást elküldik a szolgáltató hivatalba, ahol megszerkesztik és mágnesszalagra rögzítik őket. A kiválogatott dokumentumok kerülnek bele a RIE-be, a többiek egy részét speciális tartálék fájlokba helyezik el, a legsilányabbakat pedig kiselejtezik. Ezek nagyon alacsony színvonalúak, nem tartalmaznak új információkat, illetve olyan kutatási eredmények, amelyek nem általánosíthatók. A tartálék fájlokba azok a dokumentumok kerülnek, amelyek nem teljesen érdektelenek, de a szakemberek nem érezték őket annyira jelentősnek, hogy bekerüljenek a tájékoztató folyóiratba.

A ERIC által regisztrált dokumentumok (kivéve a copyrightosok és a folyóiratcikkek) mikrofilmlapon vagy kicsinyített másolatban beszerezhetők az EDRS-től.

A szakirodalom feldolgozásán kívül a klíringállomások feladata, hogy bibliográfiákat és áttekintő szemletanulmányokat készítsenek a legfontosabb pedagógiai fejlesztésekről. Majdnem mindegyikük havi vagy negyedéves tájékoztató folyóiratot ad ki (pl. IRDC Bulletin, Junior College Research Review, Centergram stb.). Ezekben található rövid bibliográfiákat, összefoglaló tanulmányokat az aktuális pedagógiai problémákról, valamint az ERIC használatára vonatkozó információkat.

Az indexelés és a tematikus visszakeresés legfontosabb segédeszköze az ERIC-tezaurusz. Kb. 10 ezer szócikket tartalmaz. Minden deskriptorcikkhez tar-

tozik egy rövid magyarázat, amely megvilágítja, hogy az illető deskriptor milyen értelemben használatos, valamint egy évszám, amely megmutatja a bevezetés évét. Ezenkívül a szükséges tezauruszlemek is megtalálhatók benne: leltetés-, fölé-, ill. alárendelt fogalmak, a szinonimák és a kapcsolódó fogalmak. A tezaurusz betűrendes részéhez különféle indexek kapcsolódnak. A permutált index lehetővé teszi, hogy az összetett deskriptorokat valamennyi elemük alapján megtalálhassuk. Az ERIC-tezaurusz rendkívül sok összetett deskriptort tartalmaz. Az indexelési alapelvek egyike, hogy ahol csak lehet, inkább összetett, prekoordinált elemeket kell használni. A hierarchikus index segítségével könnyebben tekinthetők át az egyes deskriptorcsaládok, a fölé- és alárendeltségi viszonyok. Ezenkívül használhatjuk még a témacsoportok szerinti indexet is, amely átfogóbb témakörökbe foglalja a deskriptorokat. Minden deskriptor beletartozik egy csoportba, de csakis egybe. Így egyértelműen helyezhető el minden fogalom.

Egy dokumentum maximum 6 fődeskriptort kaphat. Ezek fejezik ki a fő mondanivalót, és ezek azok a deskriptorok, amelyek az indexekben visszakereshetők. A leírásban csillaggal különböztetik meg őket. Ezenkívül alkalmazhatók még ún. mellékdeskriptorok, amelyek további információt nyújtanak a tartalomról, de az indexekben nem kereshetők vissza. Ide tartoznak a formára, módszerre, nevelési szintre stb. vonatkozó kifejezések.

Az ERIC-leírások speciális adatmezője az "Identifiers" mező. Ide olyan deskriptorok kerülnek, amelyek nem elemei a tezaurusznak, de jellemző információkat hordoznak a dokumentum tartalmáról. Lehetnek földrajzi nevek, tulajdonnevek, intézmények nevei, vagy olyan deskriptorok, amelyeket még nem vezettek be. Egyszermind ez az az adatmező, ahol az új deskriptorjelölteket tesztelik, mielőtt beépítenék őket a tezauruszba.

A keresést jelentősen könnyítő másik speciális adatmező a dokumentum típusát tárja fel. Ez az információ az ERIC esetében különösen fontos, mivel rendkívül sokféle dokumentumtípussal dolgozik. Az egyes dokumentumfajtákra kódszámmal is lehet hivatkozni – ez főleg a gépi keresésnél érdekes –, a nyomtatott RIE-bibliográfia pedig külön publikációs indexben teszi lehetővé a dokumentumtípusok szerinti keresést. Ezzel az eszközzel nagymértékben le lehet szűkíteni a keresés területét.

Még további finomítás érhető el azáltal, hogy az ERIC külön adatmezőben jelöli meg azt az olvasói réteget, amelynek a dokumentum íródott. (Ez a folyóiratcikkekre nem érvényes.) Nem mindegy, hogy egy könyvet a kutatóknak, az oktatáspolitikusoknak, a tanároknak vagy esetleg a diákoknak szántak-e.

Az információkeresés az ERIC rendszerben történhet manuálisan vagy számítógép segítségével (online vagy CD-ROM). Manuálisan a kéthavonta megjelenő referálólapon és/vagy kumulált indexekben kereshetünk. A RIE havonta kb. 1100 dokumentumot regisztrál,

amelyeknek többsége nem publikált anyag. A leírások igen részletesek, a keresést több index is segíti (tárgyszó-, szerzői, intézmények szerinti, dokumentumtípus szerinti, kliringállomások szerinti). A CIJE regisztrálja a több mint 760 angol nyelvű folyóiratban, ill. évkönyben megjelenő fontosabb szakkikéket. A CIJE tematikus elrendezésű, szerzői, tárgyszó-, valamint folyóiratok szerinti index kapcsolódik hozzá.

A nyomatott bibliográfiák mellett ma már három cég is foglalkozik az ERIC adatbázis anyagának CD-ROM-on történő terjesztésével: 1. a DIALOG On Disc ERIC; 2. az OCLC Search CD 450 for Education; 3. a SilverPlatter ERIC. Mindhárom vállalkozás jól ismert a könyvtáros szakmában igen magas színvonalú szolgáltatásai révén. Részletesebben a harmadikra térek ki, mivel ez található meg az OPKM-ben.

A SilverPlatter és az ORI 1983-ban határozták el, hogy elkészítik az ERIC CD-változatát. Alapos piackutatás és egyéb vizsgálatok után bizonyossá vált, hogy az ERIC kielégíti mind az öt feltételt, ami ahhoz kell, hogy egy adatbázis alkalmas legyen CD-ROM-on való keresésre. Ezek a kritériumok:

- ▶ nagy mennyiségű adat;
- ▶ stabil adatok, amelyeket nem kell gyakran aktualizálni;
- ▶ földrajzilag szétszórta felhasználói csoportok;
- ▶ a felhasználók többségének lehetősége legyen számítógép használatára;
- ▶ a többszörös feldolgozás nem csökkenti, hanem növeli az adatok értékét.

A SilverPlatter információkereső rendszere, a SPIRS (SilverPlatter Information Retrieval System) egységes valamennyi adatbázisánál (ők készítették pl. a MEDLINE és az AGRIS CD-változatát is). Igen jól felépített, nagyon felhasználóbarát rendszer, bár a bonyolultabb keresési profilok olykor problémákat okozhatnak (előfordul, hogy egy-egy keresés 5–10 percet is igénybe vesz).

A szoftver funkcióbillentyűkkel vagy menüből vezérelve működtethető. A segítség minden ponton elérhető, szemléletes példáival jól megvilágítja a megoldási módokat.

A keresési lehetőségek a SilverPlatter szoftvereknél igen változatosak. Néhány limitmezőtől eltekintve, valamennyi adatmezőre kereshetünk. A keresés történhet az egész rekordra kiterjedően, de bármikor le is szűkíthetjük az adatmezők valamelyikére. Ezt megkönnyítik az adatmezők egyszerű kétbetűs rövidítései (pl. au= szerző, ti= cím, de= deskriptorok stb.). Segítségükkel megadható, hogy a keresőkifejezés melyik mezőben szerepeljen (pl. Miller in au – Miller, ha ő a szerző).

A keresés legismertebb formája, ha magunk adjuk meg a keresőprofilot. Ehhez szabadon használhatunk bármilyen kifejezést, illetve a Boole-algebra egy kiterjesztett, speciális jelkészletét. Ez a már ismert operátorok (and, or not) kívül még további kettőt alkalmaz:

- ▶ a *with* operátor az *and* operátor egy változata, melynek alkalmazásakor csak azok a rekordok lesznek találatok, amelyekben a *with* operátorral összekapcsolt kifejezések ugyanabban az adatmezőben szerepelnek;
- ▶ a *near* operátor tovább szűkíti az *and* operátor hatáskörét, mert csak az egy mondatban szereplő kifejezéseket tekinti találatnak. Sőt még ez is tovább szűkíthető azáltal, hogy a *near* operátor mellett egy számmal megadhatjuk a két kifejezés közötti megengedett távolságot (pl. *learning near2 problems* – maximum két szó távolságot engedélyez a két szó között).

A SPIRS egyszerre 499 keresőprofilot tud megjegyezni a hozzájuk tartozó találatokkal együtt. Ezek mind láthatók a képernyőn (hivatkozási szám, a talált rekordok száma, a keresőprofil). A hivatkozási szám (pl. # 3) segítségével bármelyik korábbi profilt újra lefuttathatjuk, illetve újabb profilokat állíthatunk elő belőlük (pl. # 3 and (# 4 with # 2)). Nagy segítség ez, hiszen mindvégig figyelemmel kísérhetjük keresésünk gondolatmenetét. A keresőprofilok bármikor elmenthetők, illetve kinyomtathatók. Így az is lehetséges, hogy korábbi profilokat egy későbbi időpontban újra lefuttassunk.

A SPRIS további szolgáltatása, hogy a keresőkifejezéseket bárhol kiemelhetjük a szövegből, és anélkül, hogy be kellene gépelnünk őket, végrehajthatjuk rájuk a keresést. Ehhez rendelkezésre állnak a teljes rekordok, egy index, amely az adatbázisban szereplő valamennyi szóelődulást tartalmazza, megjelölve az előfordulások és az érintett rekordok számát is, valamint a tezausz. Ha egyszerre több kifejezést is kiválasztunk, akkor a program ezeket automatikusan egymás mellé rendezi, és a keresési parancs kiadása után az operátorral kapcsolja össze őket.

A keresést leszűkíthetjük bármelyik adatmezőre. Bizonyos mezők esetében, amelyeknek limitált a tartalmuk (pl. a kiadási év, nyelv, dokumentumtípus stb.), a matematikai jelek (<, >, =) is használhatók a profilszerkesztéshez. Lehetőség van a csonkolásra is, bár ez igencsak megnövelheti a keresés időtartamát.

A SPIRS szoftver tartalmazza a teljes ERIC-tezauszot. Ez két részből áll: egy permutált indexből,

ahol a deskriptorok bármely alakjuk alapján kikeresethetők, és magukból a részletes szócikkekben. Az indexből kiválaszthatjuk a megfelelő deskriptort, és vagy azonnal kiadjuk rá a keresési parancsot, vagy beletekinthetünk a leírásába. A szócikkekben megtalálható a magyarázat, a bevezetés időpontja, az alá- és fölérendelt fogalmak, illetve a szinonimák és kapcsolódó kifejezések. A deskriptorcikkből – kiválasztva a szükséges vonatkozó kifejezést – bármikor továbbléphetünk. Ennek szintén lekérhetjük a részletes leírását, vagy áttemelhetjük keresőkifejezéssé. Így nagyon gördülékenyen, egy-egy gombnyomással közlekedhetünk a deskriptorok között. A SPIRS lehetővé teszi azt is, hogy egy-egy deskriptorra alárendelt fogalmaival együtt keressünk, azaz egy egész deskriptorcsaládot egyszerre is keresőprofilá tethetünk.

A találatok megjeleníthetők a képernyőn, kinyomtathatók, illetve elmenthetők egy formázatlan szövegfájlba. A SPIRS azt is lehetővé teszi, hogy az elmentett rekordokat bármikor újra előhívjuk. Mind a kiírás, mind a nyomtatás feltételeit a használó beállíthatja saját igényeinek megfelelően (mely rekordokat, mely adatmezőket kívánja látni, milyen formában stb.).

Ma már több mint 900 szervezet és intézmény biztosít hozzáférést az ERIC adatbázishoz, amely elismerten a legjobbak közé tartozik. Vizsgálatok igazolták, hogy a használók általában elégedettek a találati eredményekkel. A rendszer jövőbeli fejlesztési tervei között szerepel, hogy lehetővé tegye a dokumentumok teljes szövegének tárolását és lekérdezését. Kár, hogy az angolszász irodalomra koncentrál, így pl. magyar anyagot nemigen találhatunk benne, de németet és franciát sem sokat. Ennek ellenére naprakész információival, alapos feldolgozási rendszerével hasznos szolgálatokat tehet a kutatóknak.

Az ideai tanévtől az ERIC adatbázis CD-ROM-on is az olvasók rendelkezésére áll az Országos Pedagógiai Könyvtárban. Egyenesen a SilverPlattertől vásároltuk, hazai közvetítők segítségével nélkül. Két lemezen elfér az egész adatbázis 1966-tól napjainkig. A folyamatos kiegészítések biztosítva vannak. Remélhetőleg sikerült ezáltal egy újabb lépést tenni könyvtári szolgáltatásaink színvonalának emeléséhez.

Beérkezett: 1991. XI. 18-án.